

Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця [Текст]: Монографія / Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько, Т. В. Колбіна, С. В. Копилова, Ж. В. Давидова, В. М. Нагаєв, Н. Д. Кабусь, С. К. Костючков. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. – 424 с.

Розділ 7. Політична соціалізація студентів в контексті гуманізації освітнього процесу

7.1. Сутність процесу політичної соціалізації, його роль у формуванні правової держави і громадянського суспільства

Надійні гарантії прав і свобод людини, її реальну участь у вирішенні місцевих справ можна забезпечити лише за умови існування демократичної держави і вільного громадянського суспільства.

Суспільство як складне соціальне явище являє собою систему взаємопов'язаних і певною мірою самостійних підсистем: політичної, господарсько-економічної, духовної, причому кожна з них має свої межі, закономірності, специфіку організації і є складовою соціальної (суспільної) системи. Так, політична підсистема суспільства являє собою сукупність структурних складових з певними характеристиками, безпосередньо пов'язаних з владними відносинами, таких як політичні інститути, неурядові організації, схеми взаємодії, правила, норми, ідеї, інтереси і т.п.

У сучасній політології найбільш прийнятним і загальним є визначення політичної підсистеми як комплексу державних й недержавних інститутів, діючих в інтересах людей, які реалізують публічну владу на певній території, забезпечують політичну стабільність у суспільстві, єдність цінностей, установок та пріоритетів особистості, суспільства й держави.

Політична підсистема виконує функцію забезпечення структури державно-політичної організації та реалізації інтересів суспільства в цілому, займаючи домінуюче становище по відношенню до інших сфер суспільного життя. Кожна система/підсистема являє собою стійку інтегровану сукупність

елементів та характеризується наявністю комплексу зв'язків — внутрішніх і зовнішніх. Наявність внутрішніх зв'язків забезпечує стійку цілісну структуру інститутів влади та їх узгоджене функціонування, зовнішні — утворюють різноманітні за формою і змістом контакти між структурними елементами політичної та економічної, духовної, культурної, інших підсистем. Структура політичної підсистеми складається з певних компонентів і зв'язків, серед яких:

- політичні відносини;
- політичні інститути (державні органи, неурядові організації, політичні рухи);
- політико-правові норми;
- засоби масової інформації;
- політична свідомість;
- політична культура;
- людина як *Homo politicus* — громадянин або підданий.

Характеризуючи політичну підсистему, доцільно виокремити риси, які відрізняють її від інших суспільних підсистем. Вітчизняні дослідники (С.Д.Гілей, С.М.Рутар та інші) визначають політичну підсистему як таку, що:

- 1) володіє прерогативою влади в масштабах усього суспільства;
- 2) представляє інтереси держави, соціальних інститутів, самоорганізованих груп на рівні політичної влади;
- 3) організує політичне та адміністративно-державне управління суспільними процесами;
- 4) визначає стратегію суспільного розвитку в економічній, соціальній, культурній, а також зовнішньополітичній сферах;
- 5) формує правову систему, функціонує в межах правового поля або поза ними;
- 6) сприяє стабілізації життя соціуму або призводить до кризових явищ у суспільстві.

Чільний статус політичної підсистеми обумовлений загальною обов'язковістю виконання прийнятих у її рамках законів, нормативів, рішень, розпоряджень, інструкцій та інших постанов директивного характеру. Внаслідок цього політична сфера має на переломних і кризових етапах розвитку соціуму відповідні закономірні пріоритети перед іншими проявами суспільного буття. У той же час сфера політики тісно консолідована з усіма іншими сферами суспільства за принципами взаємопроникнення і взаємовпливу. Роль політики в суспільному житті характеризується наявністю таких її якостей, як масштабність впливу, універсальність, цілеспрямованість, прагматизм, що зумовлює здатність впливати практично на всі сфери суспільного життя. Природно, що політика найтіснішим чином пов'язана з мораллю, культурою, економікою, правом, тому будь-яка проблема набуває політичної спрямованості, якщо її рішення зачіпає інтереси класів і соціальних груп, державну владу.

Головною дійовою особою правової держави та громадянського суспільства є вільна людина зі всією її системою інтересів, потреб і цінностей. Не свавілля, але свобода, як основний якісний показник буття індивіда повинна кваліфікувати стан громадянського суспільства. У політичному плані свобода людини і громадянина полягає в його незалежності від держави — в можливості бути членом політичної партії, громадської організації, опозиційних по відношенню до існуючої державної влади, в праві брати участь або утримуватись від участі у виборах органів державної влади та місцевого самоврядування. Думки вчених-політологів з даного питання сходяться в тому, що для участі рядових громадян у політичному житті потрібно підвищення рівня політичної і правової культури населення, як складових загальної культури.

Будь-який процес — біологічний, хімічний, економічний, політичний — протікає в системі, яка є умовою його реалізації, при цьому різного роду зміни в стані системи — порушення рівноваги, об'єму, компонентного наповнення — безумовно й неодмінно призводять до змін в перебігу процесів

з певним ступенем інтенсивності. У даному контексті зазначимо, що реформування політичної системи веде до зміни факторів політичної соціалізації, бо саме вони зумовлюють актуалізацію принципово нових ідей і цінностей відносно свідомості індивіда — соціально самостійної молодої людини, котра в даних умовах стикається зі складним для себе завданням щодо засвоєння модернізованих політичних практик. Задля гармонізації процесу політичної соціалізації в даних умовах державі необхідно здійснювати системну роботу в галузі вирішення соціально-економічних проблем молоді, підтримки прогресивних напрямів діяльності молодіжних політичних організацій. Недооцінка важливості такої роботи неухильно призводить до формування у молодих людей набору девіантних практик, поведінкових моделей та стереотипів, прямо контрадикторних загально визнаним демократичним цінностям. Невирішеність основних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурно-духовного характеру стимулює прояви соціально-протестної поведінки певної частини української молоді.

Проблема взаємозв'язку особистого життя людини із політичним життям суспільства бере свій початок від часів утворення античних полісів — структурно упорядкованих соціальних утворень, діяльність яких була регламентована протодержавою. Аристотель у творі «Політика» констатував, що поза межами полісу людина не може бути людиною, оскільки «за своєю природою вона (людина — *примітка наша*) є істотою політичною, а той, хто за обставин власної природи, а не внаслідок випадкових обставин живе поза державою — або нерозвинена в моральному розумінні істота, або понадлюдина...» [1].

У просторі соціальної групи індивід ототожнює себе з нею, власні інтенції узгоджує із спрямуваннями інших, діючи в межах прав, наданих йому державою. Очевидно, що інтереси особи, суспільства і держави не завжди є конгруентними і тому реалізуються вони в контексті владних відносин, тобто, засобами політики. Внаслідок цього виникають як незначні

протиріччя, так і масштабні контрадикції, розв'язати які можливо за умов набуття окремим індивідом якостей політичності, поступового формування його як суб'єкта політики через механізм соціалізації.

Кардинальні політичні зміни, що відбувалися на початку 90-х років ХХ століття, активізували утворення ряду нових незалежних держав, так або інакше об'єднаних процесом демократичного транзиту, який супроводжується проявами принципово нових якостей суспільно-політичного життя. Природним наслідком даних процесів стало формування людини, котра із пасивного об'єкта владних маніпуляцій перетворюється на активного суб'єкта політичного процесу. Реальні обриси нового типу особистості – розвиненої духовно й культурно, вільної політично, економічно, ідеологічно, відповідальної перед собою та суспільством — знайшли своє відображення в наукових студіях Г.Г.Дилигенського, І.І.Кального, Е.Касирера, С.Б.Кримського, Ф.В.Лазарева, Д.С.Ліхачова, О.Ф.Лосева та інших.

Зокрема, Ю.А.Замошкін, характеризує бажаний рівень суспільної кваліфікації члена громадянського суспільства, підкреслює: «...сама особистість, яка глибоко засвоїла та зробила мотивом власної поведінки ідеали свободи й самостійності індивіда...проявляє особливу готовність виступати ініціатором та учасником колективних дій, котрі організуються знизу на засадах суцільно добровільної участі, які спрямовані на практичну реалізацію конкретних інтересів і прагнень даної особистості й спираються на співпадіння цих інтересів та інтересів інших людей» [5, с.13].

У демократичному політичному просторі принципово нового змісту набуває процес впливу особистості на суспільство. Об'єднуючись у різноманітні організації, індивіди встановлюють між собою відносини вельми широкого спектру, реалізують свої підчас різноспрямовані інтенції, забезпечуючи тим самим гармонійний, продуктивний, перспективний розвиток суспільства, тобто змінюють його відповідно загально визнаного ідеалу, орієнтуючись на соціальні цінності, без яких подальший розвиток громадянського суспільства неможливий. Таким чином, під впливом особистості, котра, за влучним

висловом Гегеля, діє «...не як обособлений індивід, а згідно поняттям моральності взагалі» [3, с.81], суспільство в своєму розвитку рухається від ідеалізованої реальності до реалізованого ідеалу.

Стосовно аспектів демократичних форм впливу особистості на державу, вбачається доречним звернутись до положень постмодерного політичного дискурсу, котрі відкидають класичну презумпцію держави як утіленої форми «вищої необхідності», яка примушує одних самовіддано керувати, а інших — сліпо підкорюватись. Постмодерна демократія пропонує в якості дієвого засобу проти самовпевненої влади тотальний скепсис громадянського суспільства й кожного його члена, спрямований на мінімізацію будь-яких замахів на особисту свободу та розширення спектру можливостей кожного індивіда впливати на соціально-політичний простір у межах чинного законодавства.

Тобто, поступальний рух соціального організму у напрямі, заданому суспільним волевиявленням, здійснюється індивідом — людиною, яку слід розглядати не як елементарну одиницю колективу, а як індивідуальне уособлення загальної особистості. Такого роду особистість розглядається як суспільно атрактивна модель, виміри якої обумовлюють напрями, зміст й глибину конструктивної взаємодії індивіда із суспільством, тобто процесу соціалізації. Кажучи мовою математики, індивід є функцією рівня розвитку суспільства. Подібний хід міркувань доволі логічно коннотується із положеннями персоналістської педагогічної антропології, котра наголошує на пріоритеті особистісних форм буття в суспільстві.

Нагадаємо, що традиційними формами демократії в нашій країні згідно з Конституцією України є вибори різних рівнів, місцеві референдуми й опитування, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання. Також в даному контексті необхідно розглянути такий важливий аспект впливу членів суспільства на державні інститути, як громадський контроль, який визначається як інструмент оцінки виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами соціальних завдань. Такий контроль є невід'ємною

складовою системи публічного управління й незамінним фактором розвитку соціуму в умовах побудови демократичної, соціальної, правової держави.

Громадський контроль сприяє розвитку громадянського суспільства, в якому реально забезпечуються всі права і свободи людини і громадянина, а об'єктом контролю є органи влади. Суб'єктами громадського контролю виступають, по-перше, громадяни, по-друге — об'єднання громадян. Для здійснення громадського контролю в Україні створюються: інститути уповноважених у справах людини на місцях (міські та регіональні омбудсмени), громадські ради при органах державної влади та місцевого самоврядування. Асоціації структур, які здійснюють громадський контроль, дають можливість захищати на владному рівні інтереси кожної організації, а також впливати на політику держави в певній суспільній сфері на основі діючого законодавства.

У контексті заявленого напрямку дослідження ми будемо оперувати вже згаданим вище поняттям «політична соціалізація». За порадою Сократа, розглядаючи будь-яке суспільне (й не тільки) явище, треба, перш за все, з'ясувати «що є що», виявити ключові поняття, уточнити термінологію, визначити місце та роль досліджуваного явища в конкретному буттєвому просторі. Отже, термін «політична соціалізація» походить від загального поняття «соціалізація» (лат. *socialis* — суспільний), запропонував його американський дослідник Г.Хаймен у своїй однойменній роботі в 1959р. Згодом поняття політичної соціалізації міцно увійшло в науковий обіг і стало широко використовуватися в роботах таких вчених, як Г.Алмонд, Дж.Денніс, Д.Доллард, Р.Зігель, Д.Істон, Дж.Кольман, Р.-М.Мерельман, А.Парк, В.Уолтер та інших.

У найбільш загальному вигляді політична соціалізація — це процес становлення індивіда як суб'єкта політики, формування в нього особистісних якостей, ціннісних установок, поведінкових моделей, що дозволяють адаптуватись до даної політичної системи і виконувати в ній певні функції.

Додамо, що цей процес є складним, багатоаспектним; він характеризується впливом на людину певного комплексу факторів:

внутрішніх та зовнішніх. До перших відносяться механізми реагування індивіда на певні стимули, прояви соціальної активності самої людини, аспекти її суспільно-політичного досвіду. Другі — це цілеспрямовані та стихійні чинники навколишнього середовища: політичні інститути, соціальні групи, друковані та електронні засоби інформації, окремі особистості.

З точки зору російського дослідника Ф.Н.Ільєсова політична соціалізація являє собою процес включення індивіда в систему владних відносин і структур та складається із декількох компонентів, серед яких основними є:

1. Інтерналізація соціальних норм, що регулюють владні відносини в суспільстві.

2. Соціально–політична орієнтація, первинне закарбовування — імпринтинг (англ. imprinting — робити відбиток) характерних рис особистості політичного лідера.

3. Вибір соціальної групи, політичної партії відповідно до власних уподобань.

4. Уходження в преферентну соціально–політичну групу.

5. Свідоме прийняття конкретних політичних функцій та маніфестація певної політичної поведінки [6].

Таким чином, процес політичної соціалізації особистості забезпечує вирішення, принаймні, двох головних завдань:

1. Формування у громадян стійких, конструктивних поведінкових установок, які б сприяли зміцненню триади Людина — Суспільство — Держава, забезпечували громадський порядок у суспільстві, стимулювали консолідацію всіх його інститутів, унеможлилювали прояви девіацій від визнаних суспільством норм, правил і зразків.

2. Об'єднання суб'єктів політичного життя на основі узгодження і моноцільності їхніх політичних прагнень, інтересів і цілей.

Найбільш активно цей процес протікає в молодому віці, коли концентрується адаптивний потенціал відносно існуючої політичної системи, вибудовується модель особистісної інтеграції в політичний простір,

встановлюється певний рівень довіри до існуючого режиму, а також фіксуються параметри, в рамках яких індивід конструює бажану форму суспільства.

Слід зауважити, що політична соціалізація — бівалентний (двонаправлений) процес впливу держави і суспільства на індивіда з метою інтеграції його в існуючу систему політичних відносин, свідомого сприйняття самим індивідом політичних норм, цінностей, установок. Якщо суспільство в процесі політичної соціалізації формує людину як громадянина, то індивід у процесі соціалізації творчо впливає на розвиток існуючих політичних структур і відносин, поступово трансформуючи само суспільство. Тобто, взаємодію індивіда з державою та суспільством можна розглядати як діалектику суб'єктивного та всезагального, причому логіка вимагає, щоб відносини двох сторін в конструкціях індивід — держава та індивід — суспільство були адекватними, інакше поняття «взаємодія» втрачає свій сенс. В умовах тоталітаризму роль окремої людини нівельована до функції «гвинтика» в зручній для правлячої верхівки політичній машині, народ за таких умов перетворюється на масу, котра, за визначенням К.Ясперса, «позбавлена будь-яких відмінних властивостей, традицій, ґрунту — вона порожня, ...є об'єктом пропаганди й навіювання, не відчуває відповідальності та існує на найнижчому рівні свідомості» [19, с.142-143].

Показово, що в зарубіжній політичній науці проблема політичної соціалізації почала інтенсивно досліджуватися в період ампліфікації суспільно-політичної кризи, проявами якої стали: масштабне безробіття, розгул расизму, розширення кола носіїв «синдрому в'єтнамської війни», різного роду фобій, що з'явилися внаслідок холодної війни. У суспільстві виникла потреба в нових формах і методах стабілізації політичної системи. У цей час стали з'являтися різного роду теорії, покликані боротися зі зростаючою кризою, що ставили своїм завданням стабілізувати розгойдане суспільство і адаптуватися до мінливих умов суспільно-політичного буття.

У Радянському Союзі, відповідно до генеральної лінії комуністичної партії, процес політичної соціалізації був забезпечений ретельно відрегульованою системою суспільних виховних інститутів, складовими елементами якої були Всесоюзне товариство розповсюдження політичних та наукових знань, засоби масової інформації, творчі спілки, заклади політичної просвіти. Функціонування розгалуженої мережі просвітницьких структур у СРСР, а також наявність потужного ідеологічного компонента в діяльності освітньо-виховних інститутів були гармонійно консоновані з державною доктриною, орієнтованою на підвищення політичного, освітнього й культурного рівня громадян. Кінець 80-х років був ознаменований певним зниженням рівня політичної соціалізації молодих громадян Радянського Союзу. Цьому сприяв доволі потужний комплекс проблем соціального, політичного та економічного характеру, серед яких варто виділити: загальне падіння рівня довіри до органів державної влади, політична апатія більшості громадян, втрата віри у можливість користуватись своїми конституційними правами, впливати на політичні події в країні [13,с.79].

Чинниками розчарування та проявів негативних тенденцій в молодіжному середовищі були також більш значущі для юнацтва реалії радянського життя: довготривала, безглузда війна в Афганістані; масовий характер появи в ЗМІ негативних, нерідко відверто антирадянських матеріалів; деміфологізація діяльності радянських вождів: В.Леніна, Й.Сталіна, М.Хрущова, Л.Брежнєва та інших; «залізна завіса» від країн капіталу; майже неприхована корупція в освітніх закладах; відсутність у системі торгівлі товарів, популярних серед молоді (модний одяг, аудіо- та відеотехніка, мототранспорт).

Цілком природно, що сучасні дорослі (молодь кінця 80-х, початку 90-х), батьки сьогоденних двадцятирічних, інтерпретують політичне життя минулого на власний розсуд, не жаліючи, як правило, інвективних обертонів. Аспекти подібних інтерпретацій зазвичай стають ключовими пунктами в

свідомості молодого людини, впливають на її політичну поведінку, формують певною мірою параметри суспільної та політичної кваліфікації особистості.

Для України початку ХХІ століття політична соціалізація громадян, зокрема молоді, набуває особливої актуальності, адже за останні два десятиріччя українське суспільство зазнало низку корінних соціально-політичних змін. Проблеми політичного виховання молодого покоління опинились у колі наукового інтересу великої кількості дослідників, в тому числі й вітчизняних, серед яких О.Безпалько, М.Боришевський, О.Боришполець, Н.Гаврилів, І.Жадан, І.Зверева, А.Капська, С.Кириленко, О.Кожем'якіна, С.Кривонос, Л.Лепіхова, М.Лукашевич, С.Максименко, Л.Міщик, А.Мудрик, О.Пенькова та інші.

Соціетальним підґрунтям сучасної парадигми політичної соціалізації доцільно вважати твердження про те, що сучасні громадянські суспільства різного ступеню розвитку являють собою модернізовані посттрадиційні соціальні конструкції, які функціонують й розвиваються в контексті соціального реалізму на принципах свободи, рівності, справедливості, солідарності, суспільного прагматизму. У традиційних суспільствах, долаючих рудименти тоталітарних і авторитарних тенденцій, соціальний досвід, що транслюється наступним поколінням, має амбівалентний характер: як позитивні, так і негативні складові суспільного досвіду приймаються молоддю «на віру», без критичного осмислення, в умовах генералізованої деструктивної конгеніальності. Слід зауважити, що молодь у тоталітарних суспільствах, здебільшого, беззаперечно приймає модель соціуму, яка схвалюється більшістю гласно або негласно. За роки радянської влади були створені потужні структури масової політичної соціалізації, які успішно діяли поруч із механізмами загального контролю, мобілізації, репресій, метою яких було створення «людини нового типу» — повністю соціалізованого індивіда, людини державної, що готова беззаперечно слугувати владному апаратові, ототожнюючи себе з його символами.

Соціальні і культурні параметри особистості в подібному суспільстві детерміновані не тільки імплементацією в суспільний простір певного комплексу нормативних документів, але й фіксацією в суспільній свідомості у вигляді імперативних постулатів на зразок «раніше думай про Батьківщину, потім — про себе», «встаньмо всі, як один», «хто не з нами, той проти нас», «партія сказала — треба, комсомол відповів — єсть» та інше в тому ж форматі. Невичерпний арсенал подібних сентенцій десятиріччями підтримував

ідеологічну базу Радянського Союзу, формуючи світоглядну позицію, в першу чергу, молодого покоління. За твердженням Е.Гелнера [4, с.147], модернізоване суспільство та суспільство традиційне являють собою два абсолютно різних типи соціальної конструкції: якщо в країнах класичної демократії громадянське суспільство бере на себе функції колективної ідентичності, то в посттоталітарних державах воно інерційно реалізує себе в проявах ідентифікуючої колективності.

У модернізованому суспільстві нове покоління приймає досвід попередників не апріорно, в контексті традиційних установлень, але піддає його раціональному, іноді прискіпливому аналізу, перевіряє на практичну доцільність, убудовує в жорстке «прокрустове ліжко» власного критеріального апарату.

Таким чином, безоглядно-емоціональна віра трансформується в усвідомлено-реальну довіру, зумовлюючи участь молоді людини в конструктивному політичному дискурсі, процесах, спрямованих на демократизацію суспільства, поступовому, але динамічному наближенню його до параметрів досконалої моделі.

7.2. Характеристика процесу політичної соціалізації молоді: мета, чинники, ступені, моделі й механізми реалізації

Сучасний, узагальнений погляд стосовно мети соціалізації полягає в тому, щоб допомогти молодій людині адаптуватись у щільному, масованому потоці локальних і глобальних проблем, викликів та криз: політичних, екологічних, економічних, енергетичних, інформаційних; оволодіти досвідом минулих поколінь, визначити своє професійне покликання, вибудувати власну траєкторію освіти, вибрати шляхи найефективнішої інтеграції в суспільний організм. Саме молодь є тією частиною населення, в якій зосереджений суттєвий потенціал соціальної та інтелектуальної енергії й в цей період життя людина прагне самоосмислення, самопізнання, самовдосконалення, самооцінювання, самоповаги та, безумовно, самореалізації.

Представники нової генерації є носіями особливих здібностей до творчої діяльності завдяки таким віковим якостям, як гостра пам'ять, здатність швидко переключитися на інші об'єкти дослідження, легкість сприйняття нової інформації, наявність образного мислення та інше.

Молодь — найбільш здорова фізично складова суспільства, життєва сила соціуму, дійова енергія народу, яка активізує прогресивні суспільні інтенції, до того ж певні види людської діяльності жорстко обмежені віковим чинником — це космос, авіація, військова сфера, великий спорт и т.д.

Молоде покоління характеризується високим рівнем мобільності — територіальної, соціальної, професійної — що пов'язано з відсутністю/слабкістю суспільних та економічних зв'язків, наявністю доволі значного адаптаційного потенціалу.

З молоддю, в силу її вікових особливостей, пов'язаний основний інноваційний потенціал суспільства, прогрес якого значною мірою залежить від розвитку молодого покоління, від конструктивності процесу політичної соціалізації молоді.

Більш того, молодь об'єктивно покликана виступати не тільки в ролі об'єкта соціальних інновацій, але й у ролі їх активного суб'єкта, оскільки від

того, як розвивається процес політичної соціалізації сучасної української молоді, залежить майбутнє нашої країни.

Студентські роки — період становлення усвідомленої особистісної свободи, зумовленої проживанням поза родинним колом, послабленням батьківського контролю, автономністю в поведінці. На цьому етапі важливою складовою буття молодої людини є підготовка до діяльності, яка їй мало знайома, а отже, існує великий ризик розчарування в обраній спеціальності, розвитку песимістичних настроїв, відчуження в сім'ї й колективі.

Студентські роки — час не тільки професійної підготовки, це нерідко зародження любові, створення сім'ї, виховання дітей, це період визначення свого місця в житті, етап самоствердження в студентських колективах, різних соціальних групах. Для сучасних студентів характерна актуалізація буттєвих новацій, неприйнятних для представників старшого покоління. Сюди можна віднести сецесію від проявів романтизму в почуттях і поведінці, формування меркантильності й цинічного практицизму, орієнтацію на цінності західної культури, зростання амбітності, енергійності, рішучості, готовності до конфліктних стосунків не тільки з адміністрацією навчального закладу, але й державними структурами. Показовим є перетворення студентства з групи невиробничого характеру в амбівалентну соціальну групу, яка бере безпосередню участь у матеріальному й духовному виробництві. Сучасне українське студентство характеризується появою феномена корпоративності в поглядах, поведінці, суспільних проявах, а також в радикалізмі, готовності брати участь у революційних перетвореннях і відвертих соціальних «авантюрах» — тобто особливостями, безумовно іманентними міжнародному студентству [15, с.12-13].

Процес соціалізації людини, її формування та розвиток, становлення як особистості відбувається у взаємодії з навколишнім середовищем, яке втілюється певними соціальними чинниками. Усі чинники можна звести до трьох груп: 1) макрочинники (суспільство, держава, планета, світ і космос), 2) мезочинники (етнокультурні умови й тип населення, в яких живе і

розвивається людина, засоби масової інформації), 3) мікрочинники (сім'я, дитячий садок, середня й вища школа, позашкільні виховні установи, релігійні організації, товариства однолітків); це середовище називають соціумом або мікросоціумом. Указані вище з різною мірою активності безпосередньо впливають на кожну конкретну людину, динамічно змінюються в умовах науково-технічного прогресу, модернізації соціального простору, перетворень у сфері економіки й політики. Безумовно, змінюється і питома вага соціальних чинників у процесі соціалізації підростаючих поколінь та по-різному оцінюється їх результат, але незмінним залишається постулат про залежність особи від навколишнього середовища, особливо соціального простору, в усі періоди онтогенезу — індивідуального життя, зокрема, в дитячі та юнацькі роки.

Сучасна політична наука виділяє первинну і вторинну політичну соціалізацію. Межі первинної соціалізації визначаються в часі від народження людини як біологічної істоти до формування її як зрілої особистості: це період, коли держава і суспільство формують людину як соціально свідому істоту, коли вона засвоює суспільно-політичний досвід попередніх поколінь, долучається до політичної культури своєї країни, дотримується ціннісних норм, вибудовує власний апарат експлікації політичних понять, процесів, явищ. Період первинної політичної соціалізації пов'язують з політичним становленням молоді особистості в період навчання, отримання політичних знань від батьків, викладачів, вихователів в родині, школі, вищому навчальному закладі; як результат — молода людина стає повноправним, активним суб'єктом політичного процесу, здатним усвідомлювати й захищати свої особисті й суспільні інтереси.

Вторинна соціалізація здійснюється в процесі практичного включення індивіда в політичне і трудове життя. У ході вторинної соціалізації відбувається критичне переосмислення політичних знань, цінностей, формування фундаментальних політичних орієнтацій та стійких зразків рольової поведінки. Як правило, це відбувається в середньому і старшому

віці. Однак нашим завданням є розгляд молодіжної, тобто первинної соціалізації. Саме в цей період складаються базові політичні установки особистості. У сучасному суспільстві входження людини в світ політики починається рано: вже у віці 3 — 4-х років дитина здобуває перші відомості про політику через сім'ю, засоби масової інформації та комунікації, найближче оточення. Психологи схильні бачити саме на цьому етапі «стартові умови» для становлення базових установок особистості.

У результаті політичної соціалізації формується політична свідомість особистості, її політична поведінка, відбувається становлення індивіда як громадянина. Поняття «політична соціалізація» при цьому значно об'ємніше понять «політична просвіта» або «політичне виховання», оскільки містить у собі не тільки концентрований та цілеспрямований вплив на особистість домінуючих у суспільстві ідеологічних постулатів та політичних ідей, але й безсистемний, фрагментарний, спорадичний вплив на неї соціального середовища. Також індивід має змогу вибирати з існуючого в суспільстві арсеналу політичних установок такі, що є конгруентними його переконанням, установкам, інтенціям, сформованим не тільки раціонально, але й емоціонально.

У галузі соціальних і політичних наук зазвичай розглядаються кілька типових схем взаємодії індивіда із політичною сферою суспільства, що мають назву моделей політичної соціалізації. Американський політолог Р.М.Мерельман виділяє чотири таких моделі:

Перша — системна — характеризується формуванням позитивного ставлення до влади, правового порядку, традиційних інститутів. Провідними її агентами є сім'я і школа, а також оточення особистості, її однолітки.

Друга — гегемоністська — формує молодь, вороже налаштовану проти будь-якої соціальної та політичної системи, крім «своєї». Провідними агентами її є засоби масової інформації.

Третя — плюралістична — ставить за мету формування уявлень громадян про свої політичні інтереси, стимулювання бажання їх реалізації,

високого рівня громадянської активності. Агентами є школа, батьки, ЗМІ, партії, групи за інтересами.

Четверта — конфліктна — зводиться до формування лояльності стосовно певної групи і готовності підтримати її в боротьбі проти інших груп. Агентами такої соціалізації є органи пропаганди та агітації, що представляють інтереси конкретних груп [20].

Перша модель, підкреслює дослідник, характерна для англо-американської політичної культури, друга — для країн незахідних цивілізацій, третя — властива континентально-європейській культурі. І, нарешті, четверта — для закритих (авторитарних) політичних систем.

В Україні реалізується, щоправда, з певними труднощами, плюралістична модель політичної соціалізації, як найбільш прийнятна в умовах формування демократичної держави. Ознаками руху в цьому напрямі можна вважати: диверсифікацію молодіжних політичних об'єднань, збільшення кількості таких, що репрезентують головні ідентифікаційні прояви української нації, стимуляцію державою і суспільством індивідуального потенціалу громадянської активності, фіксацію в суспільно-політичній риторичі положень про оптимізацію діяльності агентів політичної соціалізації на принципах солідарно-функціональної синхронізації, ціннісно-орієнтованої конвергенції, суспільно-об'єднуючої конгеніальності. Основним контрфактором формування плюралістичної моделі політичної соціалізації в Україні вбачається наявність у суспільній свідомості рудиментів радянської минульщини, в умовах якої індивід характеризувався незацікавленістю стосовно минулого, згодою із сьогоденням та невизначеністю відповідно майбутнього. Зміни у політичному житті країни, еволюція суспільної правосвідомості відбуваються повільно й не завжди передбачувано, але перехідний період має і певні позитивні прояви: підсилюється громадянська згода, зростає національна самосвідомість, концентруються зусилля інколи ще аморфних асоціацій громадянського суспільства задля єдиної мети —

повної руйнації проявів старого, тоталітарного режиму й побудови нового, демократичного.

У політичній науці зазвичай розрізняють політичну соціалізацію горизонтальну і вертикальну. Вертикальна політична соціалізація — передача політико-культурних цінностей від старшого покоління до молодшого, від дідів до синів та онуків. Горизонтальна політична соціалізація здійснюється в межах одного покоління — братів, сестер, однокласників, серед рідних, друзів.

У 1986 році Р.М.Мерельман запропонував оригінальну конструкцію механізму засвоєння й ретрансляції політичних цінностей та засадничих позицій (установок). Сутність горизонтальної або латеральної (англ. lateral — бічний, вторинний) політичної соціалізації — в розумінні її як процесу безперервного вибору індивідом з безкінечно великої кількості можливих й конкуруючих між собою образів світу і моделей поведінки, таких, що утворюються в результаті взаємовідносин рівних між собою дійових осіб процесу політичної соціалізації на горизонтальному, координаційному рівні. У процесі горизонтальної політичної соціалізації відносини між об'єктом та агентами — суб'єктами соціалізації є рівними, добровільними й тимчасовими. Особистість об'єкта латеральної соціалізації стає ключовою фігурою процесу, тоді як за умов вертикальної (vertical) соціалізації індивід виступає в ролі нижчої ланки, який сприймає сигнали впливу, інколи компульсивні, з верхніх «поверхів» субординаційної структури.

Цікавим є твердження Ф.Васбурна про те, що горизонтальну і вертикальну політичну соціалізацію слід вважати не окремими диссенсусними концепціями, але такими, що взаємно доповнюють, пояснюють та солідаризують одна одну. Ф.Васбурн пропонує модель політичної соціалізації, сутність якої у наступному: стадії життя індивіда — дитинство, підлітковий період, юнацтво, зрілість, старість, та агенти соціалізації — родина, навчальні й виховні заклади, релігійні інститути, ЗМІ, трудовий колектив, представляють собою інтерактивні системи. Між

агентами політичної соціалізації встановлюються глибокі й довготривалі комплексні взаємовідносини на всіх стадіях життєвого шляху, отже відносна значущість кожного агента соціалізації на різних етапах життя має неоднакове ціннісне наповнення. Політичні преференції індивіда в кожному пункті життєвої траєкторії визначаються особистісними психоемоційними параметрами, віковим періодом, попереднім досвідом політичної соціалізації, статусною характеристикою індивіда в соціальному просторі [20].

При цьому важливо мати на увазі: якщо результуючі вектори впливу від різних засобів соціалізації збігаються, то процес соціалізації розвивається гармонійно. У суспільстві за таких умов спостерігається політична стабільність, та, навпаки, якщо громадяни сприймають суперечливу інформацію і сумнівні установки, які виходять від різних агентів політичної соціалізації, можуть виникати політичні конфлікти, катаклізми і кризи.

Підкреслимо, що політична соціалізація передбачає доволі високу автономію особистості в процесі вибору політичних позицій, їх довільну заміну, а також можливість керуватися в цьому процесі внутрішніми, часом несвідомими, перевагами й переконаннями. Кожний індивід має власну установку — основний принцип роботи свідомості (за О.О.Ухтомським), відповідно до якої для духовної сфери людини характерним є певний набір афектів, потреб, ідей та цінностей. Ставлення індивіда до явищ суспільного (й не тільки) життя визначається установкою позитиву або негативу — любові або ненависті, тобто залежно від наявної установки особистість формується як носій певного модусу політичної соціалізації. Нами виділено п'ять модусів (образів) політичної соціалізації сучасної молоді людини:

1. Модус демонстративного політичного нігілізму, маніфестація негативної оцінки будь-яких політичних інститутів, явищ і процесів.

2. Модус пасивної, споглядацької позиції відносно проявів політичного життя соціуму; у індивіда формується індіферентне ставлення до політики взагалі та практична байдужість до політичної аксіосфери (комплексу політичних цінностей).

3. Модус принципово позитивного, але непостійного визнання необхідності особистісної комплементарності до політичної сфери суспільства; подібна залученість до політики характеризується як евентуальна та стохастична, оскільки молода людина (студент) проявляє власну політичну активність тільки з прагматичних мотивів, конформістських позицій або під дією примусу. Показово, що саме цей модус характерний для молодих людей, які використовуються як благодатний «матеріал» для політичних маніпулювань.

4. Модус усвідомленої, постійної і прогресуючої особистісної когеренції з іншими громадянами та їх об'єднаннями в процесі актуалізації політичних практик суспільного життя; особистість з подібним модусом політичної соціалізації імпліцитно є громадянином, який глибоко засвоює та приймає безумовним мотивом власної поведінки ідеали персональної свободи, суспільної солідарності, національної гідності, а також з повагою ставиться до інших політичних цінностей.

5. Модус піднесеного, захоплюючого інтегрування молодої людини в політику до стану естетичного задоволення, раціоналізації політичної самосвідомості, прогресуючої агрегації в систему відносин політичного володарювання та підлеглості: індивіди з даним модусом соціалізації самореалізуються як активісти громадських об'єднань, політичних партій, поповнюють ряди політичної еліти.

Важливо, що певний модус політичної соціалізації молодої людини не є статичним й довічним особистісним показником, він може змінюватись під впливом цілого комплексу чинників, серед яких: зміна регіону або країни проживання, перехід в інший соціальний статус, професійна необхідність, трансформація світоглядної позиції в процесі набуття вищої освіти. Остання обставина вказує на необхідність посилення цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтованої на допомогу студентам у підвищенні особистого ступеня політичної соціалізації, що потенціює формування цивілізованого сприйняття політичних процесів у світі та у власній державі.

У широкому сенсі рівень успішної соціалізації, що дозволяє індивідам і суспільству відтворювати соціальні зв'язки, громадські відносини й культурні цінності та забезпечувати їх подальший розвиток, можна позначити поняттям «соціалізаційна норма». Така норма представляється проекцією соціальності на людину, яка здійснюється агентами соціалізації і самим індивідом. Соціалізаційна норма може бути представлена трьома її основними типами: ідеальним, нормативним, реальним. Ідеальний тип соціалізаційної норми визначається суспільними взірцями і споруджуваними на їх основі орієнтирами особистісного розвитку. В основі нормативного типу лежать формалізовані положення про те, якою повинна стати людина, що можуть і мають зробити відповідні соціальні інститути для забезпечення інтеграції індивідів у суспільство. Реальний тип соціалізаційної норми відбиває статистичну більшість результатів соціалізації індивідів даного суспільства в конкретний історичний період його розвитку.

Соціалізація у сфері політики представляє собою двосторонній процес: з одного боку, вона забезпечує передачу індивіду існуючих норм, цінностей, традицій, знань, зразків політичної поведінки і ролей, з іншого — перетворення їх людиною в свої власні ціннісні орієнтації та установки. У результаті формується соціально-політична зрілість індивіда і здатність не тільки брати участь у політичних процесах, але й впливати на них.

Говорячи про політичну соціалізацію, слід зазначити, що саме вона в сучасному світі задає параметри культурної кваліфікації молодій людині — її світоглядні, політичні, соціальні, релігійні, етичні преференції, які вона не протиставляє відмінним від власних уподобання інших членів суспільства. Особистісна політичність — одна з ключових характеристик, що реалізується в процесі суб'єктної комунікації і визначає рівень соціальної гармонії особистості.

Основними психоемоційними та соціокультурними проявами індивіда, що визначають параметри людини політичної, слід визнати:

— сприйняття суспільного життя як позитивного цілого;

- розуміння політичного життя як необхідної складової життя соціуму;
- відмова від претензій на абсолютну, безумовну й остаточну істину;
- здатність до відповідальної поведінки;
- потреба у самовираженні, в тому числі й політичному;
- відкритість у міжособистісних комунікаціях;
- почуття власної гідності;
- прагнення до компромісу і безконфліктності;
- вміння вирішувати суперечності, керувати конфліктами;
- свідомий скептицизм, критичність й самокритичність.

Підкреслимо, що низький рівень соціалізації молоді у сфері політики здатен призводити (і призводить) до ескалації напруженості між малими та великими соціальними групами, політичними партіями, деформуючи взаємозв'язки, взаємодії і взаємообумовленості суб'єктів суспільства.

Базовим інструментом, що забезпечує репродукцію позитивних суспільних тенденцій в суспільстві, є система освіти. Необхідно повною мірою використовувати позитивний ресурс вітчизняної педагогіки з притаманними їй гуманістичними тенденціями і принципами, на основі яких можливо (і необхідно) формування членів громадянського суспільства — толерантних, відповідальних, компетентних. При цьому реалізується дизайн соціальної системи, що забезпечує такі форми взаємовідносин між індивідами та їх об'єднаннями, які мінімізують, а в ідеалі — виключають прояви екстремізму, ксенофобії, фанатизму, інтолерантності.

7.3. Система освіти як базовий інструмент формування людини політичної

Провідну роль у процесі політичної соціалізації молоді людини відіграє система освіти, котра є засадничим компонентом прогресивного розвитку будь-якого суспільства, реалізує механізм трансляції накопичених знань та культурних надбань від покоління до покоління. Розвинуті країни світу

активно реалізують концепцію безперервної, протягом життя, освіти, сутність якої полягає в залученні якомога більшого числа осіб до освітнього процесу в різноманітних його формах. Безсумнівно, що нинішнє, ХХІ століття знаменується актуалізацією «суспільства знань», головна функція котрого — випереджальний розвиток когнітивних якостей особистості, освітніх систем у соціумі, інтелектуального потенціалу суспільства [7, с.321].

Не можна не погодитись з американським соціологом Д.Беллом, який називає знання «віссю» постіндустріального суспільства. На його думку, «знання необхідне для функціонування будь-якого суспільства. ...Подібно до того, як фірма (підприємство) була ключовим інструментом в останні сотні років завдяки її ролі в організації масового виробництва товарів — речей, університет або будь-яка інша форма інституціоналізації знання буде центральним інститутом у наступні сотні років завдяки своїй ролі джерела інновацій та знання» [2].

Система освіти — складний, динамічний, поліаспектний комплекс взаємозв'язків людей, об'єднаних процесом передачі та набуття знань. Будучи важливим елементом суспільного життя і державного механізму, освітня система покликана вирішувати конкретні стратегічні завдання, пріоритетними серед яких є:

— забезпечення всебічного розвитку вільних і рівноправних громадян, їхніх об'єднань, які добровільно сформувалися і знаходяться у відносинах конкуренції і солідарності між собою і державою, в умовах мінімізації етатизму, але за активної участі держави;

— розширення, відносно існуючого, освітнього простору, розповсюдження його на максимальну кількість суб'єктів соціальної комунікації;

— підтримка стабілізаційних суспільно-політичних процесів, які забезпечують реалізацію стратегічного завдання громадянського суспільства: когерентність індивіда із соціумом, його звільнення від політико-регламентуючого контролю, соціально-обмежувальних перешкод і заборон;

— збереження історично–культурної цілісності та етнонаціональної ідентичності суспільства та індивіда;

— підготовка освічених, висококваліфікованих, на рівні міжнародних стандартів, спеціалістів для будь-яких галузей людської діяльності.

В умовах динамічного соціуму освіта відіграє важливу інструментальну роль у діагностуванні суспільного «здоров'я» та пошуку оптимальних шляхів гармонізації взаємовідносин між державою та громадянським суспільством.

Гуманістичний підхід в освіті, здійснюваний у руслі концепції антропоцентризму, передбачає концентрацію уваги на індивідуальності людини, її особистості, а також спрямування на свідомий розвиток самостійного критичного мислення членів суспільства, які усвідомлюють, що подальший розвиток усіх сфер життя соціуму неможливий без вирішення цілого спектру політичних, економічних, морально-духовних проблем. У найбільш загальному вигляді їх можна сформулювати такими положеннями:

— як оптимізувати освітній простір у напрямі збереження, підтримки й розвитку людської індивідуальності, актуалізуючи при цьому необхідну узгодженість зусиль держави, громадянських колективів та конкретних особистостей на основі співпадання результуючого вектора;

— яким чином реформувати систему освіти, щоб навчальні заклади стали істинною школою демократії для молоді країни й забезпечували умови для перспективної реалізації громадянами господарських, соціальних і політичних ініціатив;

— як перетворити потреби людини з матеріально-прагматичних на духовно - гуманістичні;

— що необхідно зробити для формування в суспільстві потреби в кожній особистості та створення умов реалізації цією людиною свого морального, інтелектуального й духовного потенціалу;

— з чого починати рух до національного (загальнонародного) ідеалу, враховуючи при цьому різновекторність суспільних інтенцій та мультикультуралізм сучасного соціуму.

Слід зауважити, що окреслені проблеми знаходяться в секторі уваги вітчизняних дослідників, зокрема, варто відзначити наукові розвідки Ж.В.Давидової та Т.В.Колбіної.

Вважаємо за доцільне сформулювати декілька основних положень, що характеризують засадничі принципи гуманізації освітнього процесу.

По-перше, презумпція пріоритету інтересів особистості над інтересами політичних структур, соціальних груп, інститутів суспільної та державної влади; забезпечення максимальної резистентності проявам контролю та примусу з боку держави; створення умов для вільного творчого розвитку кожного індивіда згідно з формулою «Людина — завжди ціль і ніколи — засіб».

По-друге, реальна можливість інтегрування в сучасний освітній простір будь-якого члена суспільства, незважаючи на стать, вік, психо-фізіологічні особливості, обмеженість вітальних (життєвих) можливостей, вимушену або добровільну маргінальність, політичні преференції, релігійні уподобання, культурні запити та інше. Не формально декларований, але дійсно функціонуючий гуманізм, субстанційно іманентний цивілізованому суспільству, має визначати смислове й буттєве наповнення освітнього процесу відповідно до кредо толерантного суспільства: «Всі різні — всі рівні».

По-третє, актуалізація освітніх практик на основі широкого плюралізму організаційних форм, інституціонального втілення, наукових та теоретико-методологічних засад, інтеграційних принципів, мотиваційних механізмів, нормативно-правового забезпечення; консолідуючих тенденцій, заснованих на раціоналізації, оптимізації та гуманізації громадянського суспільства й держави. Багаточисельні й різноманітні навчальні заклади, агреговані в освітню систему, мають продукувати індивіда, що здатен реалізуватись як свідомий виразник інтегрованої суспільної думки, високодуховний носій національної культури, активний представник загальнонародної

громадянської влади. Зміст даного положення органічно коннотується з античною максимою «E pluribus — unum» (Із множини — єдність).

У сучасних умовах управління формуванням знання є важливою соціальною функцією держави, яка визначає превалентні цілі в галузі освіти, адекватні викликам сьогодення, не обмежуючи при цьому процесів самоорганізації та взаємодії в структурах громадянського суспільства, орієнтованих на вдосконалення системи освіти, зокрема вищої.

Згідно з документом ЮНЕСКО, є три аспекти освітньої діяльності, які найбільш істотно впливають на показники рівня вищої освіти. По-перше, якість персоналу, що гарантується високою академічною кваліфікацією викладачів і наукових співробітників вишів, і якість освітніх програм, що забезпечується поєднанням викладання та досліджень, їх відповідністю суспільному попиту. По-друге, якість підготовки студентів, яка в умовах, коли масова вища освіта стала реальністю, може бути досягнута тільки на шляху диверсифікації освітніх програм, подолання багатопланового розриву, існуючого між середньою і вищою освітою і підвищення ролі механізмів навчально-професійної орієнтації та мотивації молоді. І, нарешті, по-третє, якість інфраструктури і «фізичного навчального середовища» вищих навчальних закладів, що охоплює «всю сукупність умов» їх функціонування, включаючи комп'ютерні мережі та сучасні бібліотеки, що може бути забезпечено за рахунок адекватного фінансування, можливого тільки при збереженні державного підходу до вищої освіти як загальнонаціонального пріоритету [14, с.72].

Освіта, як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, належить до найважливіших напрямів державної політики нашої країни.

Держава виходить із того, що освіта — це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення

міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Ключовими напрямками державної освітньої політики мають стати:

— реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти;

— оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу;

— модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку;

— створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти;

— побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;

— забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя; формування здоров'язбережного середовища, екологізації освіти, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу;

— розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;

— забезпечення національного моніторингу системи освіти;

— підвищення соціального статусу педагогів;

— створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти [12].

Навіть побіжний аналіз розглянутих напрямів державної політики в сфері освіти дозволяє стверджувати, що трансформація освітньої сфери у визначеному напрямі неможлива без продукування нових принципів, правил і норм соціальної організації, оптимальним утіленням якої є розвинуте громадянське суспільство. Саме воно є тим універсальним, демократичним інструментом, завдяки якому на державному рівні вбачається можливим

відстоювати ті чи інші соціальні, культурні, політичні й економічні права громадян.

Також Національна стратегія наголошує на тому, що система освіти в Україні має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі.

Ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності.

Серед іншого, реалізація цих завдань передбачає переорієнтацію пріоритетів освіти з держави на особистість, на послідовну демократизацію і гуманізацію навчально-виховного процесу, педагогічної ідеології загалом, тобто на європейські гуманістичні цінності й виміри [12].

Варто додати, що важливою умовою гуманізації освітнього процесу є соціально-міжособистісна взаємодія, що реалізується як певним чином впорядкований обмін цінностями — власними думками, почуттями та ідеями, поведінковими проявами, науковою інформацією, світоглядними моделями. Чим вищий ціннісний потенціал подібних інтеракцій, тим більш привабливим є навчальний процес для всіх його учасників, тим яскравіше виявляється індивідуальність кожної людини, її спрямованість на самостійне критичне мислення, свідоме політичне буття.

7.4. Аксіологічний аспект політичної соціалізації особистості

Система цінностей — найважливіший компонент політичного і соціального життя суспільства. Система соціально-політичних цінностей — це світ знань та умінь, завдяки якому особистість прилучається до чогось більш важливого, ніж її власне емпіричне існування, це окультурена і

ретрансльована з покоління в покоління за допомогою сукупності умовних знаків — символів композиція почуттів, емоцій і ідей, істотно-значущих для даного суспільства.

Завдяки цінностям, людське існування виходить за рамки потреб та інтересів, за рамки того, що необхідно для життя, і того, що зручно, вигідно й ефективно в даний момент часу, саме завдяки залученню до світу цінностей, життя індивідуума наповнюється конкретним сенсом і змістом.

Система цінностей виконує важливу функцію як у бутті людської спільноти, так і в житті окремої особистості. Головне її призначення полягає у визначенні критеріїв, що дозволяють розмежувати добро і зло, користь і шкоду, істину й брехню, тобто, цінності є регуляторами людської життєдіяльності, слугують мірою оцінки як власних дій, так і вчинків інших членів суспільства.

Зауважимо, що аксіологія як учення про цінності виникла відносно недавно — в середині XIX століття, на ґрунті інтелектуальних зусиль І.Канта, Г.Латце та Г.Ріккерта, проте сьогодні неможливо уявити соціально-політичний розвиток будь-якого суспільства без ціннісних орієнтирів — незмінних, вічних, або таких, що є продуктом конкретного періоду, його причиною та наслідком. Рушійною силою розвитку суспільства слугують цінності, що мають життєво-важливе значення; завдяки системі ціннісних орієнтирів у соціальних групах формуються мотиви індивідуальної та групової поведінки, намічаються цілі і визначаються шляхи їх досягнення.

Початок XXI століття було актуалізовано інтенсивними пошуками нових систем цінностей, які б були конгеніальними широкомасштабним процесам реформування політичної, соціальної, економічної сфер суспільного життя як в країнах новоевропейської цивілізації, так і на пострадянському просторі. Для перших ці пошуки — результат констатації факту, що ціннісна шкала минулого перетворюється на суспільний атавізм й потребує докорінної, субстантивної модернізації. Для інших — не тільки імпліцитно усвідомлена сецесія відносно радянської минульщини, але й сподівання на агрегацію в

цивілізований світ, формування модерної аксіосфери з системою релігійних, правових, політичних, моральних та естетичних цінностей.

Слід зазначити, що в рамках заявленої теми починати досліджувати роль цінностей у процесі політичної соціалізації молоді необхідно з розуміння того, що таке «цінність» взагалі і що таке «громадянські цінності» та «політичні цінності», зокрема. Чим складніше й багатогранніше досліджуване явище суспільного життя, тим вище ступінь плюралізму поглядів і позицій відносно даного явища. Такий методологічний підхід певною мірою пояснює значну кількість інтерпретацій поняття «цінність».

Погоджуючись з тим, що «цінність є не властивістю будь-якої речі, але сутністю й одночасно умовою повноцінного буття об'єкта» [9, с.507], додамо: цінність визначається і як вищий екзистенційний вибір людини, який не має кількісної експлікації та репрезентує превалюючі ідентифікаційні моделі оточуючого світу. Т. Парсонс, американський соціолог, лаконічно трактує цінності як загальноприйнятні уявлення про бажаний тип соціальної системи.

Власне громадянські цінності сучасні дослідники [4, с.422] трактують як такі, що співзвучні як суспільству XXI століття, так і сучасній особистості, підкреслюючи, що сутність даних цінностей в їх значущості, а не у фактичності. Цінність не тотожня цілі (ідеалу), оскільки ціль (ідеал) є технічною й технологічною установкою на результат діяльності, а цінність — це певне смислове значення, підґрунтя ідеології з відповіддю на питання «навіщо», а не «як». Подібна ідеологічна значущість стимулює соціальний попит саме на цінності громадянські, а не споживацькі, що були і залишаються характерними для традиційних суспільств.

У сучасному, постіндустріальному суспільстві індивід, який сповідує утилітарні, споживацькі цінності, вже не в змозі адекватно реагувати на виклики, продиктовані реаліями XXI століття. На зміну суспільству споживання (*societe de consommation*) йде суспільство постутилітарне, в якому цінності традиційні замінюються на духовні, іманентні оновленій

системі ідеалів, тобто уявлень про те, якими мають бути людина та світ, що її оточує. Традиційні в умовах ринку цінності не відповідають певним тенденціям розвитку сучасного світу, серед яких слід виділити:

— зростання/розширення сфери послуг соціокультурного спрямування, орієнтованих, у першу чергу, на освіту, медичне забезпечення, духовний розвиток населення країни;

— інформатизацію суспільства, в основі якої — можливість для кожної людини вчасно отримувати точну, правдиву й різноманітну інформацію;

— підвищення рівня імплікації різноманітних культур з подальшою гомогенізацією культурного середовища;

— підсилення «мережеподібності» суспільства, в основі якої — конструктивне співвідношення твердості й гнучкості, субординаційних та координаційних процесів, переважання динамічності над статичністю, мобільності над інертністю.

Ускладнення соціальної структури суспільства актуалізувало утворення й формалізацію вже згаданої вище аксіосфери з системою політичних, релігійних, правових, моральних та естетичних цінностей. У контексті даного дослідження особливе місце посідають цінності політичні, оскільки саме вони слугують орієнтирами в процесі політичної соціалізації (молоді, зокрема) й оформлюються у вигляді патріотизму, національної гордості, громадянської активності, особистої гідності, індивідуальної свободи й громадської солідарності. Політичні цінності у певному сенсі виступають передумовою формування цінностей громадянських, а також слугують підґрунтям ймовірної громадянської ідентичності.

Політичні цінності репрезентуються в суспільстві як надособистісні, тобто їх сукупними суб'єктами виступають певним чином упорядковані людські спільноти, що розвиваються на основі конкретної, соціально значущої ідеї або програми. В умовах сьогодення проблема політичних цінностей убачається вельми актуальною, адже саме рівень даних цінностей зумовлює соціальну активність громадян та їх об'єднань, суспільну злагоду, національну

ідентичність, толерантність, тобто необхідні складові, без яких неможливо становлення громадянського суспільства та розвиток правової держави [8, с.56].

Політичні цінності — це не тільки ідеї, але й норми, які певною мірою регулюють та впорядковують життя соціуму, що прагне вивільнитись з жорстких обійм учорашнього авторитарного режиму. Вітчизняні дослідники виділяють шість основних функцій, які виконують політичні цінності в суспільстві:

1) мотиваційна функція обумовлює наявність певного мотиву формування людини політичної, орієнтуючи її на визначення соціально-значущих цілей та пошук конструктивних шляхів їх досягнення;

2) директивна функція забезпечує імперативність політичних цінностей у формі настанов, директив, розпоряджень, які є обов'язковими для представників конкретної політичної групи;

3) регулятивна функція полягає в збалансованому впорядкуванні політичних взаємовідносин окремих індивідів та соціальних груп в суспільстві;

4) інструментальна функція визначає стратегічний напрям державної політики, а також конструктивні тактичні прийоми й засоби досягнення бажаного політичного результату;

5) контрольна функція політичних цінностей забезпечує вироблення певного комплексу стандартів, норм, критеріїв оцінювання політичних процесів та їх результатів;

6) інтегративна функція забезпечує соціальну і політичну єдність індивідів, які всупереч будь-яким суспільним флуктуаціям прийняли та засвоїли конкретні політичні цінності як засадничі компоненти власного світосприйняття [4, с.428].

Якість політичного життя безумовно корелює зі змістом політичних цінностей: чим вищий ступінь їх свідомої акцепції та адаптації громадянами, тим інтенсивніший процес оптимізації політичних процесів у суспільстві. В умовах сьогодення проблема політичних цінностей виглядає досить актуальною, оскільки їх контент зумовлює соціальну активність населення, його громадянську ідентичність, солідарність, партиципаційну здатність та готовність,

орієнтацію громадян на спільне благо — тобто суспільні якості, які традиційно визначаються як громадянська компетентність [11].

Асоціації громадян — політичних особистостей, на думку американського політолога Р. Патнема, створюються задля спільного досягнення цілей, що відповідають їхнім спільним бажанням, а також сприяють ефективності й стабільності демократичної влади, створюють умови для функціонування системи політичного плюралізму [4, с.207].

Розглядаючи роль політичних цінностей у житті соціуму і, зокрема, їх претензію на статус регулюючих чинників суспільного буття, не можна не наголосити на бівалентному характері складових політичної аксіосфери. Функціонуюча в соціумі система політичних цінностей формує, по-перше, атрактивну модель світоустрою із загальними для всіх членів громадянського суспільства ціннісними критеріями, що регулюють процеси міжособистісних та міжгрупових інтеракцій. Тобто, політичні цінності реалізуються у вигляді конкретної матеріальної сили як потужний фактор суспільного розвитку — соціогенезу. По—друге, адаптовані свідомістю індивіда, політичні цінності перетворюють його на ідеальний тип людини, яка усвідомлює свою відповідальність не тільки в місцевому, локальному масштабі, але й у світовому, глобальному вимірі. Подібний індивід сам стає унікальним суспільним ресурсом, переходить у розряд універсальних інтегрованих цінностей. Доречно з цього приводу навести думку Ю.Хабермаса: «... Тільки демократичне громадянство, яке не замикає себе партикуляристськи, здатне підготувати шлях для утвердження статусу громадянина світу, який вже сьогодні набуває певного вигляду в світових політичних комунікаціях» [17, с. 244].

Соціологічні дослідження вітчизняних учених демонструють не тільки наростаюче відчуження громадян від політики, але й відчутний дефіцит дієздатних політичних цінностей в українському суспільстві. Мегатрендом трансформаційного розвитку практично всіх пострадянських країн є шлях до нової моделі облаштування суспільного життя. Подібні процеси

супроводжуються тотальною десоціалізацією, інфляцією «старих» цінностей та невизначеністю «нових», котрі виглядають в умовах сьогодення ірелевантними як на рівні політичної риторики, так і в площині суспільної практики.

Імплантація в соціальний простір запозичених, адвентивних цінностей є не завжди (точніше, майже завжди не-) конструктивною, оскільки цінності безумовно є продуктом історичного розвитку конкретного народу, результатом його культурогенезу. Не в якості спростування попередньої тези підкреслимо, що «імпортовані» цінності за ряду умов інтегруються в сферу суспільно-політичної практики й набувають потенціалу, який суттєво мінімізує прояви соціальної фрустрації і громадянського невдоволення. Основними умовами успішної імплантації цінностей у соціальне поле визначимо:

- а) сприйняття конкретних політичних цінностей більшістю населення країни;
- б) актуалізацію політичних цінностей як фактора громадянської ідентичності та громадської згоди;
- в) відповідність контенту політичних цінностей ментальності даного народу;
- г) деалієнацію («причуження», визнання як не чужих) політичних цінностей в соціокультурному середовищі;
- д) апостеріорну фіксацію конкретних цінностей у суспільній свідомості, їх ідентифікацію з історично усталеною системою цінностей та трансляцію в межах великих і малих соціальних груп.

Згідно з теоремою Гермейєра, саме за наявності спільної системи ціннісних орієнтирів можливе досягнення ефективного стійкого компромісу між неспівпадаючими апріорно інтересами. Такою загальною ціллю можна визнати національну ідею, засновану як на загальнолюдських цінностях та пріоритетах, так і на ідеалах, іманентних конкретному народові. До перших традиційно відносять Добробут, Справедливість, Рівність, Солідарність,

Людяність, Патріотизм, Народовладдя. Специфічними для українського народу цінностями є Державність, Соборність, Общинність, Духовність, Сердечність. Поняття «соборність» є особливо конгеніальним ідеї громадянського суспільства з його акцентом на бережливе, «священне» ставлення до особистості, її свободи в моральних і духовних життєпроявах.

Зазначимо, що формування громадянського суспільства та реалізація цінностей як загальнолюдських, так і національних, обумовлених історичною та соціокультурною унікальністю народу — процес тривалий, багатоаспектний і нелегко прогнозований. Однак при всіх явних і прихованих проблемах розвитку даного процесу, чітко вимальовується стратегічний вектор реалізації сталого розвитку суспільства і держави, заснованого на гармонійному розвитку трикомпонентної конструкції Людина — Суспільство — Держава. Видається, що така конструкція значно посилюється шляхом імплікантного приєднання до неї тріади пріоритетів: Духовність — Народовладдя — Державність.

Конотація бінарних категорій-символів Людина — Духовність, Суспільство — Народовладдя, Держава — Державність створює ефективний ансамбль, в якому закладено потужний позитивний ресурс реалізації інтересів, пріоритетів і цінностей громадянського суспільства, трансформації їх з категорії привабливих ідеалів у розряд соціальних очевидностей життя соціуму.

В якості підсумку відзначимо, що політична соціалізація особистості є важливою складовою суспільної системи, оскільки постійно доводиться погоджувати інтереси і цілі загального (всього державно оформленого суспільства) і одиничного (кожної людини). Ця діалектика пронизує всю історію цивілізованого суспільства, стимулюючи реалізацію таких універсальних цінностей, як свобода особистості, демократичні принципи управління державою, соціальне партнерство і взаємодопомога, самоорганізація громадян для вирішення своїх насущних проблем.

7.5. Особливості політичної соціалізації молоді в Україні: сучасний стан, тенденції розвитку та перспективні напрями

В Україні проблема побудови громадянського суспільства збігається в часі з процесом розбудови держави, тому основним інструментом створення нового суспільства може бути демократична держава, оскільки саме діяльність держави є центром організації і трансформації соціуму в громадянське суспільство. Доводиться констатувати, що реалії українського суспільства в даний час вельми далекі від ідеалів громадянського суспільства: слабо розвинений так званий середній клас (в Україні він становить всього близько 18% населення), відсутня єдність думок з таких актуальних тем, як історична пам'ять, напрями внутрішньої і зовнішньої політики, національне питання. Сьогодні першорядним постає також завдання ефективної творчої взаємодії всіх елементів організації суспільства в цілому — і держави, і особистості, і громадянського суспільства.

Процес політичної соціалізації, зокрема молоді, відіграє вельми значну роль у функціонуванні політичної системи суспільства і в житті кожного його члена, а в періоди докорінного реформування політичної сфери його значення різко зростає. Значна роль у переході до гармонійного типу політичної соціалізації молоді належить державі. У цих умовах молодіжна політика держави має переслідувати мету не лише створення сприятливих умов, що забезпечують поліпшення якості життя, але й стимулювати соціально-політичний розвиток молоді, здійснюваний шляхом дотримання її корінних інтересів з урахуванням інтересів усього суспільства.

Взаємозв'язок і взаємовплив суспільства та держави опосередковані функціонуванням солідарних спільнот громадян та державних інституцій і можуть бути визначені такими положеннями: держава як політичний інститут по відношенню до громадянського суспільства вирішує — за необхідності та на законних підставах — проблеми групових інтеракцій між окремими громадянами, об'єднаннями, фондами, спілками, товариствами;

держава організовує життя соціуму на всіх рівнях, забезпечує конструктивні відносини між громадянами, суспільством і державними органами.

У свою чергу, громадянське суспільство по відношенню до держави:

— створює передумови консенсусу між органами державної влади та громадськими об'єднаннями;

— стимулює політичну і соціальну активність громадян — членів суспільства;

— контролює діяльність органів державного управління та механізм розподілу благ у суспільстві (з використанням інституту громадського контролю);

— створює позитивний імідж держави в суспільстві на різних рівнях — від загальнонаціонального (глобального) до районного, сільського або селищного (локального);

— представляє інтереси членів територіальних громад на місцевому, регіональному та державному рівнях.

Зважаючи на вищесказане, слід однак мати на увазі, що соціалізація особистості включає не тільки «прийняття і виконання» політичних ролей, але і не прийняття, не виконання таких ролей, що це не тільки процес становлення людини, кажучи словами Аристотеля, як «політичної істоти», але і результат процесу, який постійно змінюється. Відзначимо, що політична соціалізація особистості — це постійно діючий процес; він починається практично з моменту народження людини і здійснюється протягом усього його життя, причому даний процес характеризується ознаками різного ступеню інтенсивності: конверсивністю (змінністю), стохастичністю (непередбачуваністю), евентуальністю (певною залежністю від обставин).

У результаті політичної соціалізації формується політична свідомість особистості, її політична поведінка на основі вибору із оточуючих її політичних цінностей таких, що відповідають власним внутрішнім переконанням, не тільки раціональним, але й ірраціональним, тобто, відбувається становлення особистості громадянина.

Убачається доречним виділити критерії, за якими оцінюється політичність особистості:

— наявність чіткої системи політичних установок, цінностей, норм, уподобань;

— загальний рівень політичної культури;

— можливість і здатність розробити траєкторію власної політичної поведінки, котра відповідає особистим намірам, цілям, прагненням, а також є адекватною конкретним умовам політичного життя в даний період;

— ступінь активності конкретного індивіда в політичному житті суспільства;

— рівень толерантності по відношенню до відмінних від власних політичних поглядів, позицій, уподобань;

— стабільність політичних установок, цінностей, норм;

— резистентність та розумний скепсис щодо впливу ідей, поглядів, теорій, які не коннотуються з політичним кредо даного індивіда в даний час;

— здатність об'єднувати людей навколо себе задля спільної політичної діяльності;

— спроможність ставити перед собою конкретні цілі та знаходити засоби для їх реалізації в політичній практиці.

Особливості ціннісно-моральної та духовно-культурної системи молоді відображають специфіку умов формування нового покоління незалежної України, ключовими в якій, безумовно, є негативні тенденції політичного та соціально-економічного життя. За двадцять два роки реформ відбулося різке зниження економічного (й не тільки) статусу української молоді, що призвело до значного поглиблення стратифікації всередині цієї соціально-демографічної групи.

Політична нестабільність, розвал економіки, суперечливість суспільних процесів, і як результат — тяжке матеріальне становище, низький соціальний статус, невизначеність життєвих перспектив української молоді — суттєво підірвали авторитет державних органів влади, конкретних політиків та довіру

до них у молодіжному середовищі. Наслідками цих явищ стали песимістичні погляди на життя значної частини молодих українців, руйнація і до того слабкої єдності індивідуальної доброчинності й суспільної справедливості. Екстремальні умови соціалізації української молоді в сукупності з їх невір'ям у можливість відстоювати свої інтереси у сфері державної політики призвели до актуалізації явища, яке ми називаємо політичним ресентментом (англ. *resentment* — відчуття образи, невдоволення).

Для сучасної політичної культури української молоді характерно співіснування елементів тоталітарно-авторитарного та ліберально-демократичного типів політичної культури, які знаходять своє відображення у програмних документах політичних партій, громадсько-політичних об'єднань різного спрямування. Протиріччя в соціальному плані, контрадикторність переконань в суспільстві провокують посилення диссенсусу щодо єдиного підходу до бачення сучасного та майбутнього держави, її місця в сучасному глобалізованому світі. Труднощі формування активістської демократичної політичної культури проявляються і в тому, що члени громадянського суспільства ще не мають чітко сформованих політичних цінностей та об'єднується навколо певних політичних особистостей, ідей, доктрин, що призводить до різких перепадів суспільних настроїв, невизначеності життєвих орієнтацій, поступового, але неухильного ускладнення життєвих процесів соціуму.

Неспроможність держави і суспільства протидіяти ампліфікації соціально-політичних проблем і конфліктів, пов'язаних з інтеграцією молодого покоління в суспільне життя, призвела до таких негативних явищ, як: нищівна критика та навіть заперечення молоддю досвіду старших поколінь; прагнення до особистого успіху будь-якою ціною, незважаючи на моральні настанови, норми, принципи: недовіра до держави та окремих її інститутів, суспільства загалом; небажання відстоювати свої права та інтереси в сфері легальної політики цивілізованими методами.

Державні ініціативи щодо створення проурядових молодіжних організацій та системи молодіжних парламентів на конвенціональних засадах не мають очікуваного результату, оскільки подібні структури є надмірно бюрократичними та підконтрольними владі. Натомість молодіжні організації мають бути гармонійно інтегровані в систему інститутів громадянського суспільства і являти собою органічні елементи горизонтальної взаємодовіри та вертикальної незалежності. Стратегічні прорахунки натхненників й розробників сучасної молодіжної політики призводять до стану, про який американський політолог Джей Форрестер з певною долею іронії писав: «За погіршенням ситуації слідують зусилля, які її ще більше погіршують» [16].

Природно, що крім законодавчого закріплення і правового оформлення інституту політичної соціалізації молоді, необхідна ще й наявність комплексу певних умов для його формування, розвитку та продуктивного функціонування. І якщо соціальні та економічні передумови для розвитку політичності індивіда в певному сенсі існували і раніше, то відповідний рівень загальної, політичної і правової культури громадян був і залишається вельми невисоким. Незважаючи на це, за наявності навіть існуючого рівня політичного і законодавчого закріплення інституту політичної соціалізації, представляється можливим визначити його тенденції розвитку, проблемні аспекти, сформулювати їх гостріше і безпосередніше, вирішити нагальні питання взаємозв'язку і взаємовпливу державної влади, окремої особистості та громадянського суспільства.

Досліджуючи політичну соціалізацію молоді, вбачається необхідним окреслити особливості розвитку зазначеного процесу:

- молоді люди в політичній поведінці реагують не стільки на стимули, скільки на можливості;
- у молодіжному, зокрема студентському середовищі поширюється політичний нігілізм, особистісна аполітичність;
- політично активні молоді люди орієнтовані на досягнення успіху сильніше, ніж на уникнення невдач;

— фрагментарність, еkleктичність політичних знань певної частки студентської молоді ускладнює процес їхньої інтеграції в суспільне життя, провокує політичну некомпетентність, індиферентність, абсентеїзм;

— у групових політичних проявах превалює не раціональний колективізм, а утилітарний прагматизм й контагіозність (так зване «стадне» почуття);

— у політичній свідомості молоді відбувається еволюційна інверсія якісних показників суспільного життя від колективізму до індивідуалізму, від конфронтації до консенсусу, від авторитаризму до демократії, від міфологічності до реалістичності;

— відзначається тенденція прогресуючого впливу політичної просвіти в молодіжному середовищі на прояви хоч і незначних, але позитивних імпульсів, які зумовлюють розвиток творчого, інноваційного потенціалу молодого покоління, здатного активно інтегруватися у процес демократичної модернізації України.

За даними соціологічних досліджень, у Херсонському регіоні (та мабуть і у всій Україні) спостерігається тенденція до відчуження громадян від участі у політичному житті країни [10].

Думки вчених-політологів з даного питання сходяться в тому, що для участі пересічних громадян у політичному житті потрібно підвищення рівня політичної і правової культури населення, як складових загальної культури. На нашу думку, провідна роль у поступовому підвищенні рівня політичної зрілості громадян належить саме політичній соціалізації молоді — процесу, який є обов'язковою умовою прогресивного розвитку держави, котра взяла курс на демократизацію і побудову громадянського суспільства.

Природно, що оптимізація процесу політичної соціалізації молоді неможлива без аналізу факторів, що розкривають потенційні можливості даного процесу не тільки в політичному, але і соціальному, ідеологічному та інших аспектах.

З метою реалізації планів з упровадження муніципальної культури в широкі маси населення у ряді міст України створені та функціонують школи місцевого самоврядування. Відомо, що молодь, зокрема студентська, починає шлях у політику з локального рівня — за місцем проживання або навчання, діючи за принципом «робити політику власноруч, тут і зараз». З вересня 2008 року громадська організація «Безпосереднє народовладдя» почала в Херсоні роботу навчального центру. Новаторська ідея херсонського проекту полягає в тому, що фахівці «Школи Розвитку Суспільства» не тільки надають консультативно-методичні послуги громадянам, але й виявляють ініціативних людей, переважно молодих, серед населення конкретної території. Це відбувається за допомогою професійного та психологічного тестування. Відібраних громадян навчають основам самоорганізації за місцем проживання, менеджменту у житлово-комунальній сфері, основам бухгалтерського обліку, психологічним особливостям роботи з населенням, основам юридичних знань у сфері економіки. Практичним завданням для учнів є створення органу самоорганізації населення за місцем проживання та отримання посади, наприклад, кербува у товаристві співвласників багатоквартирних будинків. Для них розробляються пакети методичних рекомендацій, надається юридичний супровід для працевлаштування. Отримавши практичні навички та знання під час проекту, молоді фахівці будуть й надалі просувати ідею самоорганізації, працюючи викладачами в «Школі Розвитку Громади» [18].

Величезну роль в оптимізації процесу політичної соціалізації молоді відіграє її співпраця з громадськими організаціями, у тому числі і державними. В Україні, як і більшості країн, що переживають перехідний період, спостерігається концентрація основного потенціалу громадських інститутів здебільшого у великих містах і його слабкий прояв у провінції. В українському суспільстві зараз функціонують численні організації, асоціації, товариства, об'єднання, рухи світської чи релігійної орієнтації. Така диверсифікація громадських самовиражень створює потужний ресурс для

подальшого розвитку громадянського суспільства в Україні. Діяльність масових організацій і рухів — екологів, правозахисників, споживачів набуває останнім часом все більш масовий характер, охоплює все більш широкі верстви населення, що безсумнівно сприяє зміцненню ресурсного потенціалу взаємодії громадських організацій, місцевого самоврядування та інших компонентів громадянського суспільства. Зауважимо, що переважна кількість членів масових організацій — молоді люди віком від 18 до 35 років, це не тільки студенти, але й робітники промисловості і сфери обслуговування, підприємці, менеджери компаній, науковці, держслужбовці.

Системний підхід до вирішення проблеми політичної соціалізації молоді в Україні має включати такі основні напрями:

1. Підхід до оцінки того чи іншого аспекту політичної соціалізації молоді в контексті загальної соціально-політичної ситуації в Україні.

2. Комплексна оцінка рівня політичної соціалізації молоді в різних регіонах країни.

3. Координація та систематизація зусиль держави й недержавних некомерційних організацій, що складають третій сектор, об'єднаних у певну структуру місцевого, регіонального та національного рівнів у напрямі оптимізації процесу політичної соціалізації молоді.

У зв'язку з викладеним сформулюємо такі висновки та рекомендації:

1. Вибір тієї чи іншої моделі політичної соціалізації диктується типом суспільно-політичних відносин і станом дотримання демократичних норм в державі. Модель, використана в українському суспільстві, орієнтована на західноєвропейський тип політичної соціалізації, який відрізняється достатньо високим рівнем особистісної свободи в поєднанні з відповідальністю людини за свій вибір і свої вчинки.

2. В українській державі першої декади XXI-го століття сформувався так званий конфліктний тип молодіжної політичної соціалізації, який детерміновано низьким економічним та соціальним статусом молоді, її схильністю на етапі орієнтування до впливу різноманітних субкультур і

політичних течій, проявами реверсій радянської тоталітарної системи і, як наслідок — високим рівнем політичного примусу.

3. У сфері державної політики та інституціональної практики необхідно докласти максимальних зусиль щодо гармонізації процесу політичної соціалізації та молодіжної політики шляхом об'єктивної, ретельної реєстрації соціальних, політичних, культурних та інших потреб молоді.

4. Найважливішою психолого-педагогічною проблемою в умовах сьогодення є створення ефективних технологій політичної соціалізації, які були б здатні оптимізувати процес засвоєння молодого людиною ідеалів, цілей і цінностей домінуючої в суспільстві політичної культури.

5. Кардинальна інституціональна трансформація, що є характерною для новітньої історії України, призвела не тільки до істотного диссенсусу в соціокультурному контакті поколінь, а й до фактичного руйнування діючого в суспільстві механізму трансляції соціально – політичного досвіду. Найбільшою мірою сутнісна характеристика подібного стану відображається формулою «the time is out of joint» (розпався зв'язок часів).

6. Українською в умовах сьогодення є проблема формування державної ідеології. На соціальному рівні державна ідеологія має бути чітко організованою ціннісною та ідейною структурою суспільства, без якої унеможливаються розробка, формування й конструктивне вирішення стратегічних завдань розвитку вільної особистості, громадянського суспільства і правової держави.

Література

1. Аристотель. Политика. Сочинения в четырех томах. Т.4. — М.: Мысль, 1984. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://grachev62.narod.ru/aristotel/contents.html>
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. Сокращ. перев. Ю.В.Никуличева // Новая технократическая волна на Западе. Под

ред. П.С. Гуревича. — М.: Прогресс, 1986. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.alt-future.narod.ru/Future/bell.htm>

3. Гегель Г.В.Ф. Философия права. — М.: Мысль, 1990. — С. 81.
4. Гражданское общество: истоки и современность / [Научн. ред. Кальной И.И., Лопушанский И.Н.]. — СПб: Юридический центр Пресс, 2006. — 492с.
5. Замошкин Ю.А. За новый поход к проблеме индивидуализма // Вопросы философии. — М., 1989. — №6. — С.13.
6. Ильясов Ф. Н. Политическая социализация. В кн.: Ильясов Ф.Н. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах. М.: ИМА-пресс, 2000. — С. 32-38.
7. Коропченко А.А. Образование в России: традиции и новации. Материалы научно-практической конференции факультета «Управление и право». «Национальные традиции в политике, праве и культуре» 14 апреля 2007г. / А.А. Коропченко // Общество — вчера, сегодня, завтра. Межвузовский сборник научных трудов. — Вып. 3. — М.: МГУПИ, 2007. — С. 321-333.
8. Костючков С.К. Гражданское общество: ориентация на общечеловеческие и национальные ценности в контексте гармонизации социальных отношений / С.К.Костючков // Вестник российского университета дружбы народов. — №2. Серия Политология. — М.: Российский университет дружбы народов, 2010. — С.55-60.
9. Краткая философская энциклопедия. — М.: Издательская группа «Прогресс» — «Энциклопедия», 1994. — 576 с.
10. Матеріали науково-практичної конференції «Економіко-правові проблеми становлення в Україні громадянського суспільства» - Херсон, 2001, 6-8 вересня. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hgi.org.ua/?chh=vsrt>.
11. Мюнклер Х. Гражданская компетентность (Пер. с нем. по изданию *Der kompetente Burge*) Bonn: 1997. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pavroz.ru/munkler-civic-competence>

12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
13. Политические ориентации трудящихся в условиях реформы политической системы. Аналитический обзор. ИСИ АН СССР, М., 1990. — С.79.
14. Портная Е.Б. Модель формирования социально-гуманитарных знаний /Е.Б.Портная // Общество — вчера, сегодня, завтра. Межвузовский сборник научных трудов. — Вып.5. — М.: МГУПИ, 2009. — С. 70-75.
15. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Автореферат дис. докт. пед. наук: 13.00.05 / Луганський нац. пед. ун-т ім.Т.Шевченка. — Л., 2004. — 42 с.
16. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж.Форрестер. — М., С-Пб.: Terra Fantastica, 2003. — 379с.
17. Хабермас Ю. Демократия. Разум, Нравственность — М.: Academia, КАМІ, 1995. — 256с.
18. Школа развития общины начала работу. 2008. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vgoru.kherson.ua>.
19. Ясперс К.. Истоки истории и ее цель// Смысл и назначение истории. — М., 1991. — С.142-143.
20. Merelman R. M. Revitalizing Political Socialization // Hermann M. (ed.) Political Pshychology. - San-Francisco, 1986. — P.279-319.
21. Wasburn Ph. A life Course Model of Political Socialization. // Politics and Individual. — 1994. — Vol. 4. — №2. — P.1-26.